

ROČENKA DOBROČINNÉHO KOMITÉTU V BRNĚ

CHUDÝM DĚTEM

ROČNÍK XLV.

O JANU NERUDOVI

Ve prospěch chudých dětí českých škol brněnských

Uspořádala

HANA HUMLOVÁ

1933

Nákladem Dobročinného komitétu v Brně

Vytiskla knihtiskárna a nakladatelství Pokorný a spol. v Brně

Všecka práva literárních prací,
uveřejněných v této ročence,
jsou vyhražena autorům.

Památce

JANA NERUDY

k 100. výročí narozenin

9. července 1834.

Arne Novák:

JAN NERUDA – LIDUMIL.

Společenský svůj postoj, daný osobními prožitky, vyjádřil Jan Neruda, básník sociálních balad a spolehlivý novinářský zpravodaj o proletářské bídě pražské, dvěma významnými literárními projevy, které přímo kypí bolestnými zkušenostmi jeho mladosti: svěživotopisnou arabeskou »Byl darebákem!« a lyrickou zpovědí »Vším jsem byl rád!« v druhém vydání »Knih veršů«. Podle vzniku leží mezi nimi alespoň deset let, ale psychologický rozdíl mezi obojím vyznáním mladého spisovatele se zdá ještě hlubším a ukazuje k dlouhé dráze, kterou urazil muž rychle zrající.

Proletářský synek František Horáček, jehož dětské osudy se v celku kryjí s chlapeckými zážitky Nerudovými, aby pak pokračovaly v romanticky ironickém příběhu sebemučivé lásky a sebeničivé obětavosti, pojat jest ještě sentimentálně i se svým osudným rozporem zavrženého chudáka a vládnoucí měšťanské třídy; nevzpíná se a neprotestuje proti danému rozvrstvení společnosti. Jiným tónem mluví po letech básník o svých vztazích sociálních, když se otevřeně a zároveň hrdě ujímá slova v prvé osobě, nešetře ani sebe, ani jiných. Hned ve vstupu prohlašuje, že nechce láti svému osudu, který ubližuje mu, jej zároveň vychovával a sotva ho pohládl, hned jej šlehl bičem, ale také nemíní prominouti pranic těm, kdo ho pokořovali. Vzpomínka na »horáčkovská« léta dítěte proletářského zní podobně jako v starší arabesce: »Mne osud do kolébky tvrdě dal, — pak na kazajku záplatu mi přišil, — pláč trpký novým jenom pláčem tišil — a jenom zkrátka mne vždy zpořádal.« Avšak statečný muž, pro nějž láska k osudu nebyla nikdy souznačná s trpkostí,

resignací a fatalismem, byl skryt již v hochu: »Však kolem pýcha, pýcha, — ach ta krutě hněte! — já začal jsem do panských synků prát —!« A tato probuzená hrdost roste s jinochem a s mužem, stávajíc se mocí mravní: »A k bídě zas mně osud sílu dal, — že vykročil jsem v život volným krokem — a síla rostla každým dnem a rokem — až z chlapce zcela svůj se muž pak stal, — muž skromný v otázce, však hrdý při odvetě, — ježž nikdo nesmí v nízkou službu brát; — já ledačím jsem byl v tom božím světě — a čím jsem byl, tím jsem byl rád.«

Pak, až do konce života, mluví z Nerudy tento »zcela svůj muž«, kdykoliv se ujímá slova o zjevech i otázkách společenského řádu a společenské spravedlnosti. Nikdy nezapírá svého proletářského původu, nad který se povznesl vzestupem duševního a mravního aristokrata; pro příslušníky své rodné třídy žádá spíše právo než slitování; pro bídu si zachovává bystré oko a pozorné srdce, zároveň však i jasný smysl společenského oprávnění a zároveň potřebu nápravy i tam, kde průměrný pozorovatel nic nepostřehuje; zpravidla však v něm básník útlého citu doplňuje sociálního kritika a pohotového lidumila, jehož laskavý úsměv jest podoben kytici, podané na křižovatce velkého města za sychravého dne listopadového.

Jest stejně zajímavé jako poučné, probíráti se ve svazcích Nerudových feuilletonů, které zahrnují žehn plných třiceti let, nesčíslnými doklady sociálního a lidumilného smyslu neúnavného pisatele. Vyčerpání jich prostě nelze. Místní kronika pražská, vztahující se ke všem čtvrtím, společenským skupinám, hospodářským i kulturním zájmům milovaného rodiště, poskytovala stále nové podněty nejinak než roční běh se svými svátky, slavnostmi, pamětnými dny a vzpomínkovými příležitostmi. Rozhled po pokrocích v cizině zbystřoval oko pro poměry

domácí a světoobčanská humanita šířila srdce, cítící v čínorodé účasti i s posledním příslušníkem národa. Důvěrné zakotvení v primitivních a starosvětských poměrech dodávalo každému výkladu srdečného tepla, aniž překáželo, aby Neruda připravoval v evropském duchu spravedlivější životní formy, shodné s potřebami většiny se české společnosti. A z každé rozpravy, z každé glosy promlouvá »zcela svůj muž«.

Co vybrati z těchto zásob přímo nevyčerpatelných? Snad poučí o podstatě Nerudovy sociálně uvědomělé lidumilnosti tři feuilletonistická témata, z nichž první souvisí těsně se vzpomínkovým světem básníka dětství, druhé osvědčuje jeho pronikavé porozumění společensko-hospodářským otázkám naší doby, poslední pak jest jímavým komentářem k několika povídkovým obrázkům láskyplného letopisce malostranského.

Bez omrzení a se stále novou vynalézavostí se vracíval pražský kronikář k námětům vánočním; stará katolická tradice žila v něm i tuto silněji, než si sám uvědomoval. Zvykoslovná malba, kterou žák Erbenův a příznivec národopisných studií v štědrovečerních feuilletonech rád hromadil, splývala tu s dětskými vzpomínkami, stavenými dvojnásob proti poměrům v přítomnosti: jednak uváděl Neruda v protiklad starobylé prstonárodní obyčeje, zachovávané za jeho dětství i jeho rodiči v konservativním závětrí malostranském, a novodobý, západoevropský ceremoniel vánoční, pronikající do Prahy panské, měšťanské i lidové, jednak si, kontrastem k nádheře a honosnosti dárků a příprav na ulicích i v domácnostech, křísil paměť na chudické Štědré večery synka hokynářova a posluhovaččina na Malé straně. A tu se hned octlo jeho srdce v vánoce lidí a dětí nejchudších.

R. 1863 se v »Hlase« rozepsal o vánocích do široka (dnes v XXIV. sv. Topičova vydání sebraných spisů, str. 63—65, Studie vážné i humoristické I.); jeho huma-

nitní liberalismus má prozatím ráz bolestně rozcitlivělý. Víra v Mesiáše se mu jeví výrazem touhy po svobodě v lidstvu i v jednotlivci; vánoce opěvuje výmluvným slovem jako svátky rovnosti, lásky, svobody. Ale naráz se opravuje sám: jak jiný, oč krásnější, oč bohatší jest Štědrý den v rodině chudásově, než u bohatce, vždyť chudák »koupil dětem svým radost za mozol svůj a radost vrací se k němu zvýšena; on prací svou umožnil sobě okamžik volný a ví, že v témž okamžiku volností dýše svět, že se postavil roven jiným«. Rozteskniv se nad sirotkem, jenž oknem pohlíží na vánoční nadělení šťastných dětí, probouzí Neruda lyrického politika pod čarou a mluví v revolučním roce 1863 o sirých věznicích z polského povstání... zde jako na začátku vzrušené stati umlká všechna rozumová a kritická úvaha v citovém rozechvění.

Jak jinak postupoval Neruda o dvanáct let později, když roku 1875 v »Národních listech« věnoval Štědrému večeru dva feuilletony! (dnes v XXVIII. sv. Topičova vydání sebraných spisů, str. 380—388, Žertem do pravdy I.). Ironisoval své čtenáře, ironisoval sebe; obracel na ruby zvykoslovné vzpomínky dětské i snášel rozmarné doklady blaseovanosti dnešní mládeže; jak stará, tak i nová Praha kmitaly se genrovými obrázky mezi vtipným a chvílemi i rozpustilým výkladem. Avšak uprostřed žertů padnou dvě kárné a hluboce vážné poznámky satiricky: praktický lidumil horlí proti opožděnému odkládání nutné zimní nadílky až na konec prosince; citové taktní přítel chudiny právem zesměšňuje a zamítá — nikoliv po prvé — veřejné podělování, při němž se samolibí dárcové sami stavějí na odiv, ponižující obdarované okázalostí i nároky na vděčnost.

O podobné praktické pokyny nebyla v Nerudových causeriích nikdy nouze, na př. když v jednom ze svých posledních feuilletonů vánočních r. 1887 (dnes v XX.

sv. Topičova vydání sebraných spisů str. 341—348, Kronika satirou a vtipem IV.) obracel čtenářskou přízeň k Neureuttrově myšlence České dětské nemocnice, připojil návrh, aby byly pořádány slavnosti vánočního stromku i pro děti v nemocnicích a rovněž pro děti rodičů nemocných neb uvězněných. Stejně měl vlídné slůvko povzbuzení a podpory pro vánoční nadílku při školách menšinových.

Zde všude Jan Neruda pomýšlel na soukromou i veřejnou dobročinnost v starším směru, snaže se ji účelně doplniti a organisovati; náladově citové ovzduší, obestírající dobu vánoční, samo takřka nedopouštělo, aby feuilletonista snad navrhoval důslednou politiku sociální péče. Že mu však nebyla nikterak cizí, dokazuje jeho důležitá úvaha z r. 1869, podnícená zřízením obecné kuchyně svépomocným dělnickým sdružením »Oul«, za vedení dra Fr. Chleboráda (dnes v XXVI. sv. Topičova vydání sebraných spisů str. 192—195, Studie vážné i humoristické I.). Črta, neprávem zapomenutá, vznikla v době, kdy Neruda psal své proslulé »Pražské obrázky«, tvořící ozdobu »Studii krátkých a kratších«, a málem by se bylo líčení první pražské obecné kuchyně v staroměstském pivovaru »u Klouzarů« proměnilo v řadu podobných mžikových fotografií z ruchu, vzbuzeného lidovými obědy v Dlouhé třídě. Ale spisovatel se sám zarazil včas, připomínaje s jemnou ohleduplností: »Je nám nový ten závod příliš milý, každá novota je ale citelná jako mimosa a nevinně lehké trhnutí perem, určené na pouhou zábavu, mohlo by se brát zrovna za lehkomyšlnost.« Nebžít tentokráte Nerudovi o sociální přírodopis, ale o sociální úvahu; nemínit čtenáře baviti genrovými obrázky z pražského života, nýbrž probouzeti jeho svědomí upozorněním na hospodářsko sociální síly, určující nezdravou tvářnost naší doby. Tam, kde rozhodný český demokrat prohlašuje nespravedlivé rozdělení majetku a

zvláště potavy za stejnou křivdu jako nevolnictví, hlásí se v Nerudovi skutečný socialista, v zápětí však se překlání k pojetí liberalistickému, jestliže starost o nápravu toho («ujímání se těch, jichž mzda nebyla ani v poměru k práci, ani v poměru k drahotě potravin») ukládá nikoliv společnosti celé ani státu, nýbrž uvědomělým jednotlivcům. Chleborádův »Oul«, o němž jest tu řeč, utkvěl rovněž na rozhraní socialistického družstevnictví a svépomocného liberalismu. Na tuto svépomocnou složku podniku »Oulu« klade Neruda v průběhu i v protišlechtickém závěru stati důraz zvláštní, česky přirocený. Jest to jedna z jeho oblíbených variací obsažného dobového hesla: »Národ sobě.« Celá úvaha, poutající se k nadějně, ale pohříchu jen krátké a přes Nerudovy rady soustavně nevybudované akci svépomocné péče sociální, ukazuje nám feuilletonistu jako společenského myslitele, který své důvody neváží z citové oblasti, nýbrž z hospodářského přemýšlení a chápání a jenž má dosti mravní vůle proměnit reformní program v čin a ve skutečnost. Zasvěcené pražanství i znalost životních poměrů v rodáckém lidu dodávají článku názorné živosti: novinář, tuto referující a horlící, nedovede zapřítí svou totožnost s básníkem, stvořivším tragickou sociální baladu pražskou, »Před fortanou Milosrdných«.

Neruda se vůbec snažil zachovati slohový rozdíl mezi tím, co sám označoval jako »studie« a mezi časovým feuilletonem: onde užíval pro »společenský přírodopis« metody spíše popisné a výklad zpestřoval rád drobnými výjevy genrovými, tuto sestupoval zásadní úvahou k příčinám společenských jevů a neváhal převládající tón rozmarný zaměnit za káravé neb povzbudivé oslovení čtenářského svědomí. Takto lze proti třem vyčerpávajícím kapitolám »Studii krátkých a kratších«, nadepsaným »Žebráctvo«, postavit úvahu o »pašijním dnu pražských žebráků«, psanou pro »Národní listy« v únoru 1873 (dnes

v XXVI. sv. Topičova vydání sebraných spisů str. 310 — 313, Studie vážné i humoristické I.). S chutí si ji přečte každý, kohokoliv svou srdečnou tragikomikou potěšil pan Vojtíšek z malostranské povídky »Přivedla žebráka na mizinu«. Nerudovi samému však by sotva stačilo, aby čtenáři odkládali obžalobný feuilleton s chutí, nedoprovázelo-li by ji dojetí, ochotné spolupracovat k nápravě.

V staré Praze Nerudova dětství, o níž vyprávějí »Povídky malostranské«, se vřazoval stav žebrácký, typicky zastoupený panem Vojtíškem i »babou miliónovou«, přirozeně, ano samozřejmě do společenské organizace uzavřené městské čtvrti; měl své trvalé profesionální příslušníky, hodné podpory i úcty, měl své pravidelné a příležitostné příživníky, měl také občas podvodníky, blízké zločinu. O všech těch složkách pražského žebráctva se zmiňuje též Nerudův feuilleton, zabývající se rozborem ubohého zástupu, který se s dovolením policie vyhrne každého pátku po prosbě na pražské ulice a nároží »v livreji naší hanby, hadru a círu«. Neruda charakterizuje žebráky názornými náznaky, nepopisuje jich však soustavně; běžíť mu o něho jiného. Schvaluje pražské policii, že jeden den v témdni popřává žebráctvu volnosti; s trpkým sarkasmem pokrývá ústa nad tím, že ti, »kdož za hříchy lidstva posud trpí a bíděně umírají«, mají vyhrazen právě den, »věnovaný památce toho, jenž za lidstva hříchy na kříži umřel«, hlavně však ho znepokojuje žebrota jako žalostný zjev sociálně hospodářský. Odlišiv ostře žebrotu řemeslnou, zabývá se veřejnou žebrotou jako důsledkem nesprávné organizace společenské a nedostatečného vyrovnávání se mezi bohatstvím a chudobou, kapitálem a prací ve světě, kde samo právo na život jest jen krásnou frásí a trpkou ilusí. A obžalobná stať vyvrcholuje oprávněnou výtkou: »Vraha, nepřítel lidstva, k doživotnímu žaláři odsouzeného, šatíme a živíme. Kdož ale umozolil v těžké

práci za lidstvo ruce své, zchrtnul tělo a všechny rozchuravěl smysly, může mrznout, může hladovět, na ulici churav dokonat — kdopak se po tom ptá!« Anebo jinými slovy: veřejnou i soukromou dobročinnost, kterou osobně nezamítá, ale chce účelně organisovat, rád by Neruda doplnil, ne-li vůbec nahradil starobním a nemocenským pojišťováním, tedy institucí péče sociální.

Takto zrcadlí i malá ukázka feuilletonistického umění ve zkratce typický vývoj Nerudova společenského názoru od účinné lidumilnosti k sociálně reformní koncepci, vývoj to, jenž se zároveň kryje s jeho vyzríváním lidským: bolestné citové zkušenosti proletářského synka se přetvořily v kritické pojetí života a společnosti, ale při tom zachovalo jemné básnické srdce svou spanilou účast s veškerými podobami lidské bídy a lidského utrpení.

V Á Ž E N Ý M P Ř Í Z N I V C Ů M.

Po značném vnějším i finančním úspěchu loňské ročenky upravila jsem knihu »O JANU NERUDOVI« za laskavé účasti vynikajících literárních pracovníků, kteří všichni věnovali nezištně své cenné práce tomuto sborníku a utvořili dílo trvalé hodnoty lišící se podstatně od obvyklých dobročinných publikací. Děkuji všem, kdož jakýmkoli způsobem vládně přispěli k vydání této knihy a prosím, aby toto vzácné porozumění pro snahy Dobročinného komitétu provázelo a podporovalo další práci spolku.

Děkuji laskavým čtenářům, kteří přijali a zaplatili loňskou ročenku »O SVATOPLUKU ČECHOVI. Obzvláště ní dík patří oněm dobrotivým dárcům, kteří v uznání hodnoty loňské ročenky a v pochopení těžké, ale zároveň náročné doby na charitativní činnost, přivedli bohatými přeplatky výtěžek knihy k nebývalé výši a takto nám pomohli i letos postarati se v neztenčené míře o chudé české dítě.

Prosím, aby i tato ročenka byla přijata se stejnou dobrotivostí.

HANA HUMLOVÁ,

redaktorka.

OBSAH.

Max Švabinský: <i>Podobizna Jana Nerudy</i>	
Jaromír Borecký: <i>Jan Neruda</i> (báseň)	5
Václav Brtník: <i>Janu Nerudovi</i> (báseň)	6
Otokar Fischer: <i>Kus tragiky</i>	7
Pavel Fraenkl: <i>Nerudův cyklus »Otcí«</i>	14
L. Grossmannová-Brodská: <i>O Janu Nerudovi</i> . . .	30
Emilie Heyduková: <i>Praha a Jan Neruda v mých vzpomínkách</i>	35
Růžena Jesenská: <i>Jan Neruda</i>	39
Ant. Klášterský: <i>Prostý motiv</i> (báseň)	42
Zd. Kurzová-Čelakovská: <i>Vzpomínka z dětství na Jana Nerudu</i>	43
Arne Novák: <i>Jan Neruda — lidumil</i>	46
Josef Páta: <i>Lužickosrbská pomněnka</i>	54
Karel Polák: <i>Balada dětská a Erlkönig</i>	62
Albert Pražák: <i>Důvěrné dopisy z Prahy</i>	66
Gabriela Preissová: <i>Chvilka s Janem Nerudou</i> . . .	80
Fr. S. Procházka: <i>První známost</i>	84
Milan Rusinský: <i>Jan Neruda a Slezsko</i>	87
St. Souček: <i>Ke dvěma Nerudovým »Balladám«</i>	96
Ferdinand Strejček: <i>Jan Neruda redaktorem »Hu- moristických Listů«</i>	106
F. X. Svoboda: <i>Jan Neruda</i> (báseň)	112
František Tichý: <i>Nerudova »Láska«</i>	113
Lad. Tůma-Zevloun: <i>Bezvýznamné vzpomínky . . .</i>	119
Fr. Žákavec: <i>Portrét Nerudův v českém umění výt- varném</i>	125
<i>Váženým příznivcům</i>	134